

“QORAQALPOQ XALQ MUSIQIY MEROSI VOSITASIDA O‘QUVCHILARNING ESTETIK DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRISH”

Bayniyazov Jańabay Kengesbayovich – o‘qituvchi

janabaybayniyazov@gmail.com

O‘zbekiston davlat san‘at va madaniyat instituti Nukus filiali

“ФОРМИРОВАНИЕ ЭСТЕТИЧЕСКОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ УЧАЩИХСЯ ПОСРЕДСТВОМ КАРАКАЛПАКСКОГО НАРОДНОГО МУЗЫКАЛЬНОГО НАСЛЕДИЯ”

Байниязов Жанабай Кенгесбаевич – преподаватель

Нукусского филиала Государственного института искусств и культуры Узбекистана

“FORMATION OF STUDENTS' AESTHETIC WORLDVIEW THROUGH THE KARAKALPAK NATIONAL MUSICAL HERITAGE”

Bayniyazov Janabay Kengesbayovich – Teacher

Nukus branch of the Uzbekistan State Institute of Arts and Culture

Tayanch so‘zlar: xalq pedagogikasi, estetik tarbiya, musiqiy obraz, lirik qo‘shiqlar, dostonchilik, ma‘naviy qadriyatlar, shaxs kamoloti, jiraw, baqsi, estetik idrok.

Rezyume. Maqolada xalq pedagogikasi an‘analari, xususan, qoraqalpoq milliy musiqiy merosi, dostonchilik va lirik qo‘shiqlar orqali o‘quvchi yoshlarning estetik dunyoqarashini shakllantirish masalalari tahlil qilingan. Tadqiqotda musiqa san‘atining shaxs ruhiy go‘zalligini shakllantirishdagi o‘rni, lirik qo‘shiqlarning estetik xususiyatlari hamda dostonlarning pedagogik imkoniyatlari ilmiy asoslab berilgan. Shuningdek, o‘quvchilarda ma‘naviy-axloqiy qadriyatlarni shakllantirishda xalq og‘zaki ijodining o‘rni yoritilgan.

Ключевые слова: народная педагогика, эстетическое воспитание, музыкальный образ, лирические песни, искусство дастана, духовные ценности, совершенство личности, жырау, баксы, эстетическое восприятие.

Резюме. В статье анализируются вопросы формирования эстетического мировоззрения учащихся посредством традиций народной педагогики, в частности каракалпакского национального музыкального наследия, эпического искусства (дастанов) и лирических песен. Научно обоснованы роль музыкального искусства в формировании духовной красоты личности, эстетические особенности лирических песен и педагогические возможности дастанов. Также освещена роль устного народного творчества в формировании духовно-нравственных ценностей у учащихся.

Key words: folk pedagogy, aesthetic education, musical image, lyrical songs, dastan art, spiritual values, personality perfection, jyrau, bakhshi, aesthetic perception.

Summary. The article analyzes the issues of forming the aesthetic worldview of students through the traditions of folk pedagogy, in particular, the Karakalpak national musical heritage, epic storytelling (dastans), and lyrical songs. The role of musical art in the formation of the spiritual beauty of an individual, the aesthetic features of lyrical songs, and the pedagogical potential of dastans are scientifically grounded. Furthermore, the role of folklore in the development of spiritual and moral values in students is highlighted.

KIRISH. Insoniyat taraqqiyotining barcha bosqichlarida musiqa san‘ati shaxsning ruhiy olamiga eng tez va kuchli ta‘sir etuvchi vosita bo‘lib kelgan.

Xalq pedagogikasi asrlar davomida shakllangan tarbiya tajribalari yig‘indisi sifatida, yoshlarning ma‘naviy-estetik kamolotida asosiy manba bo‘lib xizmat qiladi.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi qonuni va kadrlar tayyorlash milliy dasturlarida belgilanganidek, yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda milliy musiqa merosining o‘rni beqiyosdir. Mazkur maqolada xalq pedagogikasi vositasida o‘quvchilarda estetik did va ruhiy go‘zallikni

shakllantirishning ilmiy-amaliy masalalari tahlil qilinadi.

USULLAR. Mazkur tadqiqot ishini yoritishda xalq pedagogikasi va musiqa ta‘limi metodikasining uyg‘unligiga asoslangan quyidagi ilmiy-pedagogik usullardan foydalanildi:

1. *Tizimli tahlil va nazariy umumlashtirish:* Maqolada xalq pedagogikasi manbalari, xususan, qoraqalpoq milliy musiqiy merosiga oid ilmiy adabiyotlar, dostonlar va lirik qo‘shiqlarning tarbiyaviy ahamiyati tizimli ravishda tahlil qilindi. O.Musurmonova, O.Aleuov va N.Qiyomov kabi olimlarning estetik tarbiya borasidagi nazariy qarashlari tadqiqotning metodologik asosi sifatida olindi.

2. *Tarixiy-qiyosiy tahlil:* Qoraqalpoq xalq musiqası san'atining qadimiy qatlamları (dostonchilik, jırawshılıq va baqsishılıq) hamda zamonaviy musiqası darslikları tarkibidagi milliy meros namunaları qiyosiy o'rganildi. Bunda tarixiy lirik qo'shiqlarning ("Amanbay", "Bozataw") yoshlar dunyo qarashını shakllantırishdagi transformatsiyası ko'rib chiqildi.

3. *Badiiy-estetik tahlil:* Musiqiy asarlarning (masalan, "Nazlı", "Adıńnan", "Qız minayım") ohang tuzılıshı, garmoniyası va vokal xususiyatları o'quvchi ruhiyatıga ta'sir etish kuchi nuqtayı nazarıdan tahlil etildi. Musiqası tili va badiiy so'zning (poeziyaning) o'quvchi idrokida estetik obraz yaratish mexanizmları yoritildi.

4. *Pedagogik kuzatuv va diagnostika:* O'quvchi-yoshlarning milliy musiqaga bo'lgan qiziqishını aniqlash maqsadida maxsus so'rovnomalarda asosida kuzatuv ishları olib borildi.

5. *Interpretatsiya (Talqin):* Tadqiqotda dostonlardagi mardlik va go'zallik ideallarining zamonaviy o'quvchi-yoshlar estetik dunyoqarashına ko'chishi (modellastırılıshı) interpretatsiya usulı orqalı ilmiy asoslandı.

NATIJARLAR VA MUNOZARA

I. Musiqası va ruhiy go'zallikning pedagogik uyg'unlıgı

Musiqası – real dunyo voqealarını o'zıga xos tovush obrazları orqalı aks ettiruvchi san'at turıdır. U insonning ruhiy holatı, his-tuyg'uları va o'y-fikrlarını umumlashtırılğan badiiy shaklda yetkazib beradı. Musiqaning pedagogik kuchi uning bevosita insonning ichki sezimlarına ta'sir etishıdadır.

- *Musiqiy obraz va real hayot:* Musiqada quvvatlı tovush obrazları orqalı tinglovchi voqelikka xayolan yaqınlashadı va obrazga kirib ketishga majbur bo'ladı. Bu holat o'quvchi-yoshlarda emotsional idrokni shakllantırishning eng samaralı usulıdır.

- *Musiqası tili va garmoniya:* Musiqadagi ohang (melodiya), garmoniya va akkordlar tizimi nafaqat estetik zavq beradı, balki shaxs ongıdagi ijodiy intilishlarnı uyg'otadı. Masalan, "Bozataw", "Muxalles" kabi klassik namalar tinglovchıda nafaqat musiqiy zavq, balki chuqur falsafiy mushohada uyg'otish qudratına ega.

- *Ruhiy tarbiya:* Musiqası insonning xarakterını "go'zallik qonun-qoidaları" asosida shakllantıradı. U shaxsning dunyoni estetik anglashı, hayotdagi go'zallikni idrok etishi va uni qadrlashına zamin yaratadı.

II. Lirik qo'shiqlarning estetik xususiyatları va tarbiyaviy ahamiyatı. Qoraqalpoq xalq musiqası merosında lirik qo'shiqlar o'zining mavzu ko'lami

va badiiy ifodası bilan o'zıga xosdır. Lirik qo'shiqlar o'quvchılarga hayotiy voqelikka estetik munosabatda bo'lishni o'rgatadı.

- *Muhabbat va go'zallik talqini:* "Nazlı", "Adıńnan", "Qız minayım" kabi qo'shiqlarda insonning ruhiy olami, go'zallikka bo'lgan intilishi badiiy o'xshatishlar orqalı tasvirlanadı. Bu qo'shiqlar yoshlarda nozik did va yuksak tuyg'ularını shakllantıradı.

- *Tabiat va inson mushtaraklıgı:* Masalan, "Sıy perde" namasıda tabiatning so'lim manzaraları inson ruhiyatına bog'langan holda kuyılanadı. Bu esa o'quvchılarda tabiatga muhabbat va uni asrash tuyg'usını estetik vositalar orqalı singdiradı.

- *Ijtimoiy-tarixiy motivlar:* "Amanbay", "Bozataw" kabi tarixiy qo'shiqlar orqalı xalq o'tmishi, ozodlik uchun kurash va vatanparvarlik g'oyaları tarannum etiladı. Bu qo'shiqlar nafaqat musiqası, balki xalqning tirik tarixı sifatında yoshlar ma'naviyatına ta'sir ko'rsatadı.

III. Dostonlar – milliy qadriyatlarıning pedagogik manbai

Dostonchilik san'atı (jırawshılıq va baqsishılıq) xalq pedagogikasining eng yuksak cho'qqısı hisoblanadı. Dostonlar o'zıda tarix, falsafa, estetika va axloq darslarını mujassam etgan.

- *Qahramonlik va mardlik ideali:* "Alpamis", "Tumaris", "Qırıq qız" kabi dostonlar yoshlarda vatanparvarlik, el-yurt ozodlıgı uchun mardlik ko'rsatish kabi yuksak fazilatlarını shakllantıradı.

- *Estetik obrazlar tahlili:* Guloyim va Alpomish kabi qahramonlar timsolıda xalqning barkamol inson haqidagi orzu-umidları aks etgan. Dars jarayonında dostonlardan olingan "Zarlı" yoki "Ne kórdin qara at" kabi maxsus namalarnı tinglash va tahlil qilish o'quvchılarning musiqiy idrokini kengaytiradı.

- *Dostonlarıning kompozitsion qurılıshı:* Musiqası va she'riyatning sintezi (vokal musiqası) dostonlarıning ta'sirchanlıgını oshıradı. Bu esa o'quvchılarda badiiy so'z va musiqası ohangining uyg'unlıgını his qilish qobiliyatını rivojlantıradı.

IV. Ma'naviy-axloqiy qadriyatlarını shakllantırishda xalq pedagogikasining metodikasi

O'quvchılarda ruhiy-axloqiy qadriyatlarga qiziqish uyg'otishda xalq pedagogikasining o'rni beqiyosdır. Bu jarayon quyıdagi usullar orqalı amalga oshıriladı:

1. *Xalq og'zaki ijodi (folklor):* Maqollar, matallar, afsonalar va ertaklar orqalı o'quvchılarda hayot haqıda xalqona donishmandlik shakllantıriladı.

2. *Musiqiy meros (Baqshichilik)*: Milliy cholg' u asbobi bo'lgan dutor orqali ijro etiladigan lirik qo'shiqlar shaxsning ichki dunyosini poklaydi.

3. *An'anaviy marosimlar*: Bayram va to'y darslarida ijro etiladigan "Yar-yar", "Hawjar" kabi qo'shiqlar o'quvchini jamiyatdagi milliy urf-odatlar bilan tanishtiradi.

XULOSA VA TAVSIYALAR

Olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, xalq pedagogikasida musiqa vositasida estetik tarbiya berish – bu faqat musiqiy ko'nikmalarni

o'rgatish emas, balki shaxsning ma'naviy olamini boyitish, unda go'zallik qonuniyatlari asosida yashash tuyg'usini uyg'otishdir.

1. Musiqa darslarida milliy lirik qo'shiqlar va dostonlardan ko'proq foydalanish lozim.

2. O'quvchilarda musiqiy asarlarni nafaqat tinglash, balki ularning falsafiy-axloqiy mazmunini tahlil qilish ko'nikmasini rivojlantirish zarur.

3. Xalq pedagogikasi an'analarini zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish ta'lim samaradorligini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń PF-5712-sanlı Pármanı. 2019-jıl.
2. Adambaeva T. Jıraw namaları. – Nókis: Qaraqalpaqstan, 1991.
3. Aleuov U. Qaraqalpaq xalqınıń etnopedagogikası. – Nókis: Bilim, 1994.
4. Musurmanova O. Joqarı klass oqıwshıları ruwxıy mádeniyatın qalıplestiriwdiń pedagogikalıq tiykarları. – T., 1993.
5. Bulatov S.S. Badiiy tahlil tamoyillari. – T.: Fan, 2016.
6. Тугаринов В.П. Теория ценностей в философии.. – Л., 1968.
7. Кiyamov N.S. Muzikalıq bilimlerdiń shaxs sanasında qalıplesiwi. – T., 2010.
8. Отепбергенова Г. Халық фольклорлық дәстүрлерди үйрениў дәўир талабы. Kórkem óner hám mádeniyat Xabarshısı» ilimiy-metodikalıq jurnalı. 2025-жыл. №4-сан.
9. Отепбергенова G. Úrp-ádet, dástúrler - ruwxıy mádeniyatimiz negizleri. Sun'iy intellekt falsafasi: tarixiylik va zamonaviylik dialektikasi" mavzusidagi konferensiya. 2026-jıl 22-may.
10. Отепбергенова Г. Халқ педагогикаси ва миллий қадриятлар. Qo'qon DPI. Ilimiy xabarlar 2025-yil 9-son.